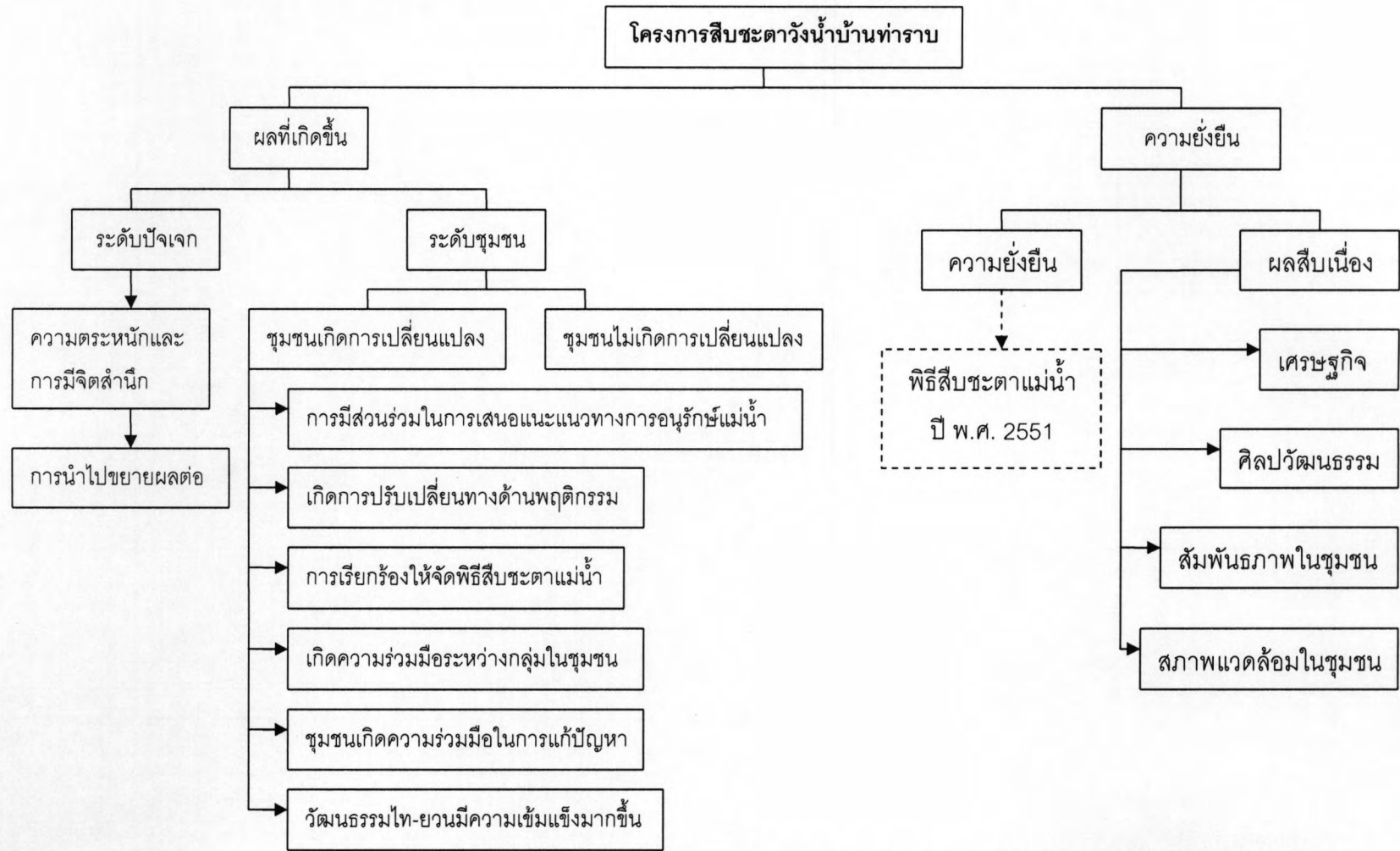


บทที่ 8

ผลที่เกิดขึ้นและความยั่งยืนจากการใช้สื่อพิธีกรรม

เพื่อให้ทราบถึงผลที่เกิดขึ้นและความยั่งยืนของการรักษาสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลมาจากสื่อพิธีกรรมในปี พ.ศ. 2549 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดของผลที่เกิดขึ้นและความยั่งยืนจากการใช้สื่อพิธีกรรมที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 อันเป็นเป้าหมายหลักในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ตามประเด็นดังต่อไปนี้



ภาพที่ 47 แผนภาพแสดงผลและความยั่งยืนหลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ

1. ผลที่เกิดขึ้น

หลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรีแล้ว ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านการอนุรักษ์แม่น้ำ ทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน โดยใช้แนวทางการประเมินผลที่เกิดขึ้น โดยพบผลดังนี้

1.1 ระดับบุคคล

ในส่วนของผลระดับบุคคลแบ่งเป็นบุคคลมีความตระหนักและมีจิตสำนึกต่อแม่น้ำมากขึ้น และบุคคลมีการนำไปขยายผลต่อ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

• มีความตระหนักและมีจิตสำนึกต่อแม่น้ำมากขึ้น

จากการศึกษารายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก ที่เข้าร่วมโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทย-ยวนกับน้ำ อีกทั้งยังมีความรัก ความหวงแหน และเห็นความสำคัญของแม่น้ำมากขึ้น ส่งผลให้เกิดจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยที่สอบถามกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก โดยพบว่า เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เกือบทุกคนเห็นคุณค่าของแม่น้ำมากขึ้นและรู้จักวิธีการใช้น้ำอย่างประหยัดด้วยการไม่ปล่อยให้น้ำไหลทิ้ง และเห็นความสำคัญของแม่น้ำที่มีต่อชุมชน

“...รู้จักคุณค่าของน้ำ รู้จักวิธีใช้น้ำ คือ เราก็จะไม่ปล่อยให้มันไหลทิ้งไป ใช้น้ำอย่างประหยัด...”

นายสรวิชัย พิทยานุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...ยังไงเราก็อยู่ติดแม่น้ำ และเราก็มีแม่น้ำป่าสักเป็นแม่น้ำของเรา และก็เราควรจะอนุรักษ์ไว้ เพราะถ้าเราไม่อนุรักษ์ไว้ รุ่นต่อไปก็จะได้ไม่เห็น ยังไงเราก็ต้องใช้น้ำอยู่...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

นอกจากนี้ยังพบว่า ในมุมมองของเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก ซึ่งเป็นกลุ่มที่ถูกปลุกฝังเรื่อง การอนุรักษ์แม่น้ำอยู่แล้ว ให้ความเห็นว่า หลังจากเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนเข้าร่วม โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่ามีความตระหนักรู้ในปัญหาของแม่น้ำและ มีความสนใจในเรื่องของการอนุรักษ์มากขึ้น โดยแสดงออกด้วยการสอบถามกับเยาวชนกลุ่มรักษ์ ป่าสัก

“...เพื่อนกลุ่มวัฒนธรรมตระหนักรู้ว่ามันเกิดอะไรขึ้นกับน้ำที่เค้าใช้ ที่เปิดมาเห็นใสๆ จริง แต่ไม่สามารถรู้ได้เลยว่ามันมีสารปนเปื้อนอะไรบ้างใน 1 หยด แต่เค้าก็มีมาถามส่วนตัวกับอยู่ เกี่ยวข้องกับเรื่องแม่น้ำ...”

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

• การนำไปขยายผลต่อ

จากการพูดคุยกับแกนนำชุมชนพบว่า หลังจากที่พวกเขาเข้าร่วมกิจกรรมในปี 2549 แกน นำทุกคนต่างก็พยายามที่จะโน้มน้าวให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของแม่น้ำและร่วมกันอนุรักษ์ แม่น้ำต่อไป ดังเช่น ปุสุมจิตต์ ยะกุล ที่มักพูดปลุกกระแสเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำให้แก่คนในชุมชน และบุคคลภายนอก ทั้งในที่ประชุมหรือและมีบุคคลภายนอกมาดูงาน เพื่อให้คนเหล่านั้นเห็น ความสำคัญของแม่น้ำป่าสักบริเวณบ้านท่าราบที่ทางสำนักพระราชวังได้มาตัดเพื่อนำไปประกอบ พระราชพิธี มุรธาภิเษก และยังเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในชุมชน ส่งผลให้เกิด การหวงแหนแม่น้ำต่อไปในอนาคต

“...เวลามีประชุมอะไร พ่อก็จะพูดปลุกกระแสเรื่อยๆ ว่าแถบบ้านเราไม่ธรรมดานะ ตรง หมู่บ้านเราเป็นที่ที่เค้ามาตักน้ำไปทำพิธีมุรธาภิเษก หรือเวลาคนมาดูงานแกก็จะพูด ชาวบ้านก็จะ รู้ว่าเรามีน้ำศักดิ์สิทธิ์ ทำไมเราต้องรักษา...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

ทั้งนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ประเด็นเนื้อหาที่แกนนำพูดปลุกกระแสชาวบ้านให้เห็น ความสำคัญของแม่น้ำ คือ พระราชพิธีตักพลีกรรม อันเป็นประเด็นทางด้านวัฒนธรรม ที่แกนนำใช้ เชื่อมโยงสู่การอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักนั้น เป็นผลมาจากการหยิบยกประเด็นวัฒนธรรม (Message Selection) ของโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข ที่ช่วยตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำให้แก่ชุมชน

ในขณะที่คุณกฤษณา พิทยาบุตร ซึ่งเป็นผู้นำอีกคนหนึ่งได้นำความรู้จากการเข้าร่วม โครงการฯ มาปลุกฝังให้คนในชุมชนและเยาวชนตัวน้อยได้เห็นคุณค่าของแม่น้ำ

“...โครงการมาเป็นตัวกระตุ้น ตอนนั้นเรารู้ว่าแม่น้ำเสีย แม่น้ำไม่ดี แต่เราก็ไม่รู้จะทำ
 ยังไง พอมีโครงการนี้ ถึงเราไม่ได้ลงมือลอก เราก็สามารถปลุกฝั่งคนอื่นๆได้ เด็กเล็กๆ มันก็รู้แล้ว
 ละว่าน้ำมีประโยชน์ยังไง เราควรทำยังไงกับน้ำ เรารู้คุณค่าของน้ำ...”

นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

ทั้งนี้คุณกฤษณาได้กล่าวว่า แม้จะขาดความต่อเนื่องในการอนุรักษ์แม่น้ำ แต่ก็พยายามที่
 จะทำกิจกรรมใกล้ๆ แม่น้ำ เพื่อไม่ให้คนลืมแม่น้ำ

“การสานต่อเรื่องอนุรักษ์แม่น้ำมันก็เจียบไป แต่เวลามีกิจกรรมก็พยายามทำข้างล่าง ตรง
 ลานริมน้ำ พยายามไม่ให้เค้าลืมน้ำ พอร่วมมือกับพี่ วันก่อนพี่ตี๋เอาเด็กมาบรรยายสีก็ให้ไปทำ
 ริมน้ำ ให้ใกล้น้ำ”

นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

เห็นได้ว่าหลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้ำท่าราบ จังหวัดสระบุรี แล้วคนในชุมชนต้น
 ตาลเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์มากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งแต่
 เดิมจะถูกปลุกฝังในเรื่องวัฒนธรรมเท่านั้นก็มีความตระหนักรู้ในปัญหาของแม่น้ำ เห็นความสำคัญ
 ของแม่น้ำที่มีต่อชุมชน และมีความสนใจในเรื่องของการอนุรักษ์มากขึ้นเกือบทุกคน อีกทั้งเยาวชน
 กลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนบางคนยังเข้าร่วมกับเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก ซึ่งจากการศึกษา
 รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า เยาวชนทั้งกลุ่มรักษ์
 ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ที่เข้าร่วมโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้าน ท่าราบ
 จังหวัดสระบุรี ได้ช่วยกันฟื้นฟูอนุรักษ์แม่น้ำและช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้ชาวบ้านทิ้งขยะลง
 แม่น้ำ และแม้พิธีสืบชะตาแม่น้ำจะมีข้อจำกัดทางด้านความถี่ในการจัดพิธีกรรม กล่าวคือ จัดขึ้น
 เพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น แต่ทางผู้นำชุมชนก็ได้ต่อยอดจิตสำนึกการอนุรักษ์แม่น้ำด้วยการกล่าว
 เชิญชวนให้คนในชุมชนและนอกชุมชนหันมาอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักโดยการใช้สื่อกิจกรรมรูปแบบ
 ต่างๆ อาทิ การนำเยาวชนลงไปทำกิจกรรมบริเวณริมน้ำ การพูดและเปิดเพลงบูชาป่าสักเพื่อ
 ปลุกฝังจิตสำนึกผ่านเสียงตามสาย การพูดให้บุคคลภายนอกฟังเมื่อเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน
 การนำการแสดงเพลงบูชาป่าสักออกเผยแพร่เนื่องในโอกาสต่างๆ ซึ่งถือเป็นการแก้ข้อจำกัดของสื่อ
 พิธีกรรมนี้

1.2 ระดับชุมชน

ผลที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนนี้พบว่า มีความเห็นแบ่งเป็น 2 กลุ่ม โดยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มองว่าชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง และกลุ่มตัวอย่างเพียง 2-3 คนเท่านั้นที่มองว่าไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน โดยในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน ดังนี้

1.2.1 ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง แบ่งเป็น

- การมีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำ
- มีการปรับเปลี่ยนทางด้านพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น
- เกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มในชุมชน
- ชุมชนร่วมมือในการแก้ปัญหามากขึ้น
- วัฒนธรรมไท-ยวนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

โดยมีรายละเอียดดังนี้

- การมีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำ

หากมองในระดับชุมชนแล้ว พบว่าคนในชุมชนต้นตาสลส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเยาวชน สืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก กลุ่มแกนนำ กลุ่มชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์แม่น้ำ ดังกิจกรรมในปี พ.ศ. 2551 ที่เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมได้สานต่อกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำขึ้นอีกครั้ง ก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากคนกลุ่มต่างๆ ที่มาร่วมประชุม ทั้งยังได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำ เช่น เสนอให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการทำความสะอาดแม่น้ำ ไม่ทิ้งขยะหรือปล่อยของเน่าเสียลงแม่น้ำ ตรวจเช็คสภาพแม่น้ำ ให้มีการจัดพิธี สืบชะตาแม่น้ำอย่างต่อเนื่อง

“...ให้มีส่วนร่วมในการทำความสะอาดแม่น้ำลำคลอง เก็บขยะ และไม่ทิ้งขยะ ไม่ปล่อยน้ำเน่าเสียจากบ้านลงแม่น้ำ...”

(เด็กหญิงมันต์ : เยาวชนในชุมชน, สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2551)

“...ตอนนี้สภาพแม่น้ำปานกลาง ใช้วิธีตรวจเช็ควัดค่าน้ำ แต่ตอนนี้ก็ยังใช้ได้แต่ต้องเอามากองก่อน ใช้ในการอุปโภค การเกษตร ถ้าอยากให้สภาพแม่น้ำดีขึ้นก็ต้องช่วยกันอย่าทิ้งขยะ...”

(เด็กชายนนทวัชร วิเศษ : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2551)

“...ฉะนั้นถ้ามีการสืบสานหรือว่าจะมีการทำในเรื่องของพิธีสืบชะตาแม่น้ำต่อ ก็ควรที่จะทำแล้วให้มันเกิดความต่อเนื่อง ถือว่าเป็นประเพณีวัฒนธรรมหนึ่ง ทำยังไงก็ได้ที่จะทำให้คนในชุมชนของเราเห็นความสำคัญของแม่น้ำ ไม่ใช่มีแค่ประเพณีจบวันนั้นแล้วจบไป...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2551)

- มีการปรับเปลี่ยนทางด้านพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น

ในขณะเดียวกันทางชุมชนก็เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการทิ้งขยะ กล่าวคือ จากเดิมที่เคยทิ้งลงแม่น้ำก็เปลี่ยนมาทิ้งลงถังขยะ

“...ตื่นตัวมากกว่าแต่ก่อน แต่ก่อนเอาขยะ เอาอะไรไปทิ้งกัน แต่ตอนนี้ก็ไม่เห็น কে้าก็ทิ้งตามถังขยะ...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

“...คนรักแม่น้ำ ไม่ทำลาย ไม่ทิ้งของสกปรก เด็กๆ ก็เข้าใจ แต่ก่อนหมาตาย แมวตาย ไก่ตาย ก็โยนแม่น้ำ เดียวนี้ไม่มีแล้ว เห็นการเปลี่ยนแปลงชัดมาก สมัยก่อนอะไรต่ออะไรตายก็ทิ้งลงแม่น้ำ ชี้เกี่ยจ ไปตักน้ำก็เจอ เยอะมาก เดียวนี้ไม่มีเลย...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

- เกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มในชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่าเกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและกลุ่มรักษ์ป่าสักในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยการรณรงค์ไม่ให้ทิ้งขยะลงแม่น้ำ หรือจัดประชุม อบรม มีการเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ รวมถึงการเชื่อมโยงประโชชน์ระหว่างกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มวัฒนธรรมยินดีให้กลุ่มรักษ์ป่าสักมาจัดกิจกรรมเกี่ยวกับแม่น้ำในพื้นที่ของชุมชนไท-ยวนเพื่อที่คนในชุมชนจะได้รับ

ประโยชน์ในเรื่องแม่น้ำจากการจัดกิจกรรมของกลุ่มรักษ์ป่าสัก อีกทั้งผู้เข้าร่วมกิจกรรมรักษ์ป่าสักก็จะได้รู้จักวัฒนธรรมไท-ยวน

“...ติดต่อให้ศิพรมาจัดกิจกรรมของกลุ่มรักษ์ป่าสัก เพราะชาวบ้านไท-ยวนจะได้ฟังได้ประโยชน์ คนที่มาทำกิจกรรมกับศิพรก็จะรู้จักไท-ยวน...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : แกนนำชุมชน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2551)

“...ทางกลุ่มก็ร่วมมือกับกลุ่มรักษ์น้ำรณรงค์ไม่ให้ทิ้งขยะลงแม่น้ำ มีการจัดประชุม จัดอบรม ก็เชิญผู้รู้มาพูด...”

(นายอภิวัฒน์ ยะกุล : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2551)

“...มีการนัดกันประชุม แล้วก็จัดกิจกรรมเกี่ยวกับแม่น้ำ ช่วยกันดูแลแม่น้ำ ไม่เอาขยะลงไปทิ้ง...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

• ชุมชนร่วมมือในการแก้ปัญหามากขึ้น

ทั้งนี้เจ้าหน้าที่โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขที่ดูแลโครงการนี้ได้กล่าวว่า โครงการสืบชะตา วังน้ำบ้านท่าราบ ทำให้คนหันหน้าเข้าหากันและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย

“...สำเร็จในเรื่องของความรู้สึกของคน จากเดิมที่ต่างคนต่างคิด ก็หันหน้าเข้าหากัน มีส่วนร่วมกันมากขึ้น ปัญหาน้ำกลายเป็นปัญหาที่ทุกคนช่วยกันแก้ไข บางคนใจอยากทำแต่ไม่รู้จะทำยังไง พอมีโครงการก็โอเค...”

(นางสาวสิริพร เดชผดุง : เจ้าหน้าที่โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2551)

• วัฒนธรรมไท-ยวนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

แต่เดิมที่ทางชุมชนมีความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรมอยู่แล้ว ก็ยังมีมากขึ้นโดยเห็นได้จากการสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนที่เยาวชนรุ่นหลังสามารถสืบทอดจากผู้สูงอายุแล้วถ่ายทอดต่อไปยังกลุ่มเยาวชนด้วยกันได้ และจำนวนสมาชิกของกลุ่มวัฒนธรรมที่มีมากขึ้นกว่าเดิมที่มีประมาณ

10-20 ก็เพิ่มจำนวนเป็น 40 คน รวมถึงการได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล

“...สื่อพื้นบ้านพัฒนาดีมาก รุ่งเรืองมาก ตอนแรกสื่อพื้นบ้านมีคนแก่รำไทน์ แม่จะเป็นนักกลอง ลุงจิบเป็นคนรำ คนรุ่นอายุ 70 กว่าทั้งนั้น เอวีนก็รำได้ 2-3 อย่าง ก็คุยกับ อ. ทรงชัยว่าถ้าหมดพวกนี้ก็ไม่มีคนรำที่ถูกต้องวิธี ฉะนั้นพี่ก็เลยหัดเด็ก ตอนแรกให้คนแก่สอนเด็กในช่วงเย็น พอตอนนี้เด็กโตที่รำเป็นก็สอนเด็กเล็ก เด็กกลุ่มนี้ช่วงที่มีโครงการยังรำไม่เป็น ยังกลัวๆ กล้าๆ แต่ตอนนี้เก่งแล้วเป็นมืออาชีพ...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...มีสมาชิกเพิ่มจากเดิม อย่างพวกนางรำเราก็ได้มาจากสืบชะตา แม่เป็นคนชวน...”

(นายสรวิชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...ตอนนี้ทาง อบต. ใ้ทั้งบทางกลุ่มพี่อ้วน(กลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน) ใ้ทั้งบเพิ่มขึ้นที่เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับเยาวชน เกี่ยวกับวัฒนธรรม...ตอนนี้มีสมาชิกที่พี่อ้วนเพิ่มขึ้นจากเดิม 10-20 คนตอนนี้มี 40 คน...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าชุมชนต้นตาลมีการตื่นตัวในเรื่องของการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักมากขึ้น โดยพบว่าในระดับปัจเจกบุคคลนั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต่างก็เกิดความตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำ ป่าสักมากขึ้น ทั้งยังช่วยกันส่งเสริมให้คนอื่นๆ หันมาดูแลรักษาแม่น้ำมากขึ้น และระดับสังคมที่ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงมาทั้งขยะลงถึง การเกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์แม่น้ำระหว่างกลุ่มรักษ์ป่าสักที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของน้ำกับกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของศิลปวัฒนธรรม อีกทั้งยังเกิดความตื่นตัวในเรื่องของการอนุรักษ์แม่น้ำ อันแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของในแม่น้ำป่าสักร่วมกันของคนในชุมชนไท-ยวน นอกจากนี้ในส่วนของวัฒนธรรมยังพบว่าเยาวชนในชุมชนมีความสนใจในวัฒนธรรมไท-ยวนมากขึ้น ดังเห็นได้สมาชิกกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนที่มีจำนวนมากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าผลที่เกิดขึ้นเหล่านี้ทั้งทางด้านการอนุรักษ์แม่น้ำและการสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เป็นผลมาจากการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทุกชั้นตอนไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ใช้สาร การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสาร/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมแสดง และการมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนด

นโยบาย ซึ่งสอดคล้องกับที่กาญญา แก้วเทพ ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นเสมือนเหรียญสองด้าน ในด้านหนึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของจะนำมาซึ่งความสนใจห่วงใย ดูแลรักษา อีกด้านหนึ่งความรู้สึกการเป็นเจ้าของจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้เป็นเจ้าของมีอำนาจที่สามารถจะเข้าไปจัดการกับสิ่งของหรือเรื่องราวนั้นได้ ซึ่งก็คือการเข้ามามีส่วนร่วมได้นั่นเอง

1.2.2 ชุมชนไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง

แม้เสียงส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างจะเห็นว่าชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ในขณะเดียวกันยังมีเสียงส่วนหนึ่งที่น้อยนิด อันเป็นเสียงของปราชญ์ชาวบ้านและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ที่ให้ความเห็นว่า ชุมชนมีความตื่นตัวในช่วงแรกที่มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำเท่านั้น แต่ครั้งเมื่อเวลาผ่านไปเหตุการณ์ก็กลับมาเป็นเหมือนเคย ด้วยเหตุผลว่าขาดความต่อเนื่องในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งหากนำหลักทฤษฎีบ้านสองชั้น มาอธิบายปรากฏการณ์นี้พบว่า แม้พิธีสืบชะตาแม่น้ำจะสะท้อนให้เห็นภาพของชุมชนที่มีแม่น้ำป่าสักเป็นทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่ได้ใช้พึ่งพาอาศัยมาแต่อดีต (บ้านโดขาขึ้น) แต่พบว่าหลังจากจัดทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ คนกลุ่มนี้เห็นว่า เนื้อหาความหมายที่สอดแทรกอยู่ในสื่อพิธีกรรมนี้ไม่ได้ไหลลงไปสู่ชีวิตประจำของคนในชุมชนอย่างแท้จริง เนื่องจาก คนในชุมชนตื่นตัวในช่วงแรกๆ ที่มีการจัดพิธีกรรม แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็ไม่ได้หันมาสนใจแม่น้ำ (บ้านโดขาลง) ดังคำบอกเล่าว่า

“...ผมว่าไม่มีผลทางปฏิบัติ ผ่านมาแล้วก็ผ่านไป ไม่ได้ใส่ใจว่าต่อไปนี้จะต้องระวังเกี่ยวกับเรื่องการใช้น้ำ คือเคยเป็นยังไงก็งั้น...”

(นายพิเนตร น้อยพุทธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

“...ผลจากการทำพิธีสืบชะตาก็ดีระยะแรก เพราะว่ามันไม่ได้ทำอย่างต่อเนื่อง...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ปราชญ์ชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์ไท-ยวน,
สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2551)

“...ชุมชนยังไม่ตื่นตัวในเรื่องของการอนุรักษ์แม่น้ำ สภาพแม่น้ำก็เหมือนเดิม...”

(นายสรวิชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...กระตือรือร้นในช่วงที่มีการจัดพิธี พอนานๆ ก็เหมือนเดิม มีการรณรงค์ในเรื่องรักษาแม่น้ำ แต่ถ้าลงมือจริงๆ ก็ยังไม่มีเท่าที่ควร...”

(นายอภิวัฒน์ ยะกุล : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2551)

เหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างกล่าวมาแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมขาดความต่อเนื่องในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งสอดคล้องกับเสียงส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการให้มีพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้นอีกครั้ง เพื่อเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของแม่น้ำ ดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้น

2. ความยั่งยืนและผลสืบเนื่อง

ในส่วนของความยั่งยืนและผลสืบเนื่องนี้ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดการประเมินความยั่งยืน โดยพบว่าทางชุมชนยังไม่เกิดความยั่งยืนในเรื่องของการจัดทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ แต่ในขณะเดียวกันกลับพบว่า ได้มีกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นในชุมชนต้นตาล อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ ดังนี้

2.1 ความยั่งยืนของพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

ระหว่างที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนมาก อันได้แก่ ผู้นำชุมชน ชาวบ้านทั่วไป เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เยาวชนรักษ์ป่าสัก ต่างก็ต้องการให้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้นอีกครั้ง เพื่อเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของแม่น้ำ ดังเสียงสะท้อนว่า

“...ทำทุกปีเลย เด็กๆ จะได้ไม่ลืม และเป็นการกระตุ้นจิตสำนึก...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

“...ที่ว่าสำคัญนะ ในด้านจิตใจ คือ เราต้องพึ่งน้ำ แล้วก็รักน้ำ ดังนั้นถ้าจะสืบชะตาน้ำ เพื่อให้เค้ารักน้ำเพราะว่าน้ำมีประโยชน์ มันก็เป็นผลดีที่มีการสืบชะตา ควรมีการทำต่อๆ ไป แต่จบโครงการก็ไม่มี พี่ว่าพิธีอย่างนี้มันน่าจะมีอีก มันก็ยึดเหนี่ยวจิตใจกันได้ คือ เพื่อจะให้คนอื่นมองความสำคัญของแม่น้ำ...”

(นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...ควรจะมีอย่างยิ่ง อย่างน้อยๆ ปีละครั้งก็ยังดี ให้มันมีความสำคัญเหมือนวันลอยกระทง วันพอ ให้คนในชุมชนได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของแม่น้ำที่เราต้องใช้อยู่ทุกวัน และน่าจะมีบอร์ดนิทรรศการเหมือนที่เคยทำมาด้วย เพราะคนจะได้รู้ เพราะคงไม่ได้มีแค่คนในหมู่บ้านที่เข้าร่วม ถ้ามีการทำประชาสัมพันธ์ๆ อย่างน้อยๆ แค่คนใน จ. สระบุรี เกือบทั้งหมดแหละที่ใช้น้ำในแม่น้ำป่าสัก ถ้าเค้าได้รู้ความเป็นมาว่า น้ำที่เค้าใช้ ที่เค้าเปิดทิ้ง มาจากไหน เราควรอนุรักษ์ไว้หรือไม่...”

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

“...น่าจะมีการอนุรักษ์พิธีสืบชะตาแม่น้ำทุกปี เพราะว่าจะได้ศักดิ์สิทธิ์...”

(นายสรวิชัย พิทยานุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

จากคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการให้มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ โดยที่ทางชุมชนยังไม่แสดงความต้องการที่จะจัดพิธีกรรมเองนั้น ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำยังเป็นพิธีกรรมใหม่ของทางชุมชน ที่เคยผ่านพบเพียงแค่ประมาณ 5 ครั้ง ในช่วงระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี ซึ่งแต่ละครั้งก็จัดดำเนินการโดยองค์การภายนอกชุมชน มีเพียงพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 และ ปี พ.ศ. 2551 เท่านั้น ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรม ซึ่งจำนวนครั้งนี้น้อยนิดในการจัดงานนี้ เพียงแต่ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและรับรู้ในเนื้อหาของพิธีกรรมเท่านั้น แต่ชุมชนยังไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นประจำทุกปี เช่นเดียวกับพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติติดต่อกันมาในอดีต เช่น พิธีลอยกระทง การทานขันข้าว

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า หลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ในปี พ.ศ. 2549 แล้ว เจ้าหน้าที่จากสำนักวัฒนธรรมได้เข้ามายังชุมชนในปี พ.ศ. 2551 เพื่อจัดทำโครงการ “การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรม: กรณีศึกษาการสืบชะตาแม่น้ำป่าสัก” ซึ่งในการจัดทำโครงการนี้ ทางคณะผู้วิจัยได้สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้ร่วมกันอนุรักษ์แม่น้ำร่วมกัน โดยการเชิญกลุ่มต่างๆ จำนวน 40 คน ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านทั่วไป กลุ่มเยาวชน กลุ่มบุคคลภายนอก กลุ่มแม่บ้าน ในชุมชนเข้าร่วมประชุมเพื่อแสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางสำหรับการอนุรักษ์แม่น้ำและเพื่อเป็นการสืบทอดการสืบชะตาแม่น้ำป่าสัก ในวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2551 โดยกำหนดจัดงานพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำในวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2551 นอกจากนี้ทางคณะผู้วิจัยยังได้นำเอกสารการวิจัยที่มีรายละเอียดของพิธีสืบชะตาแม่น้ำมามอบให้แก่ชุมชนอันเป็นการคืนความรู้สู่ชุมชนอีกด้วย

“...ความรู้ของชุมชนไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เมื่อการวิจัยนี้ลงไป เราจะคืนข้อมูลให้กับชุมชน เมื่อเราทำศึกษาวิจัยจากเอกสารเรียบร้อยแล้ว เราก็จะรู้ว่ามันมีความเป็นมาและความสำคัญอย่างไร และก็มีกิจกรรมอะไรที่ทำกันมาอย่างไรในสมัยก่อนๆ จนกระทั่งมีเรื่องการสืบชะตาแม่น้ำ มันก็จะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นในเอกสารวิจัย มันจะมีรายละเอียดทั้งหมดเลย ทั้งขั้นตอนการทำ คำกล่าว หรือพิธีกรรมต่างๆ ความหมาย ซึ่งคนที่ไม่เคยทำมาก่อนมาอ่านเอกสารวิจัยนี้ก็จะสามารถที่จะสืบทอดพิธีสืบชะตาแม่น้ำป่าสักได้...”

(นางประภาพรพรณ ชุ่มเจริญสุข : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรม,
สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

แม้ทางทีมงานผู้วิจัยที่จัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี 2551 จะคืนความรู้สู่ชุมชนในรูปแบบเอกสารการวิจัยที่มีรายละเอียดการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำเพื่อให้คนในชุมชนสามารถจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำต่อไปได้ แต่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า คุณลักษณะของสื่อพิธีสืบชะตาแม่น้ำอันเป็นลักษณะของพิธีกรรมใหม่ที่สามารถปรับเปลี่ยนขั้นตอน/รูปแบบได้ตลอดเวลา เป็นปัจจัยที่ทำให้ตัวพิธีกรรมไม่มีความศักดิ์สิทธิ์มากพอที่จะทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ อีกทั้งหากชุมชนยังไม่เกิดความเข้าใจในคุณค่า/เนื้อหา/ความหมายในพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำอย่างแท้จริงก็จะทำให้คนในชุมชนไม่สามารถจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำด้วยตนเอง ดังเห็นได้จากความต้องการของชุมชนที่ยังคงต้องการการสนับสนุนทั้งในเรื่องงบประมาณและการจัดพิธีกรรมจากองค์กรภายนอกในปีต่อๆ ไป อันแสดงให้เห็นว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำยังไม่มีความยั่งยืนอย่างแท้จริง

ขั้นตอนพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2551 มีดังนี้

1. ช่วงเช้าของวันงาน นายหยัน แก่นสากล ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้และการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งงานมงคลและอวมงคล เช่น พิธีแต่งงาน โคนจุก งานบวช ขึ้นบ้านใหม่ ตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ เป็นต้น เป็นผู้จัดตั้งศาลเพียงตาและเตรียมเครื่องเช่นสรวงที่ประกอบด้วย บายศรีปากชาม 2 อัน, ไข่ต้ม 2 ตัว หัวหมู 2 หัว ไข่ต้ม 2 ฟอง ปลาช่อนหนึ่ง 2 ตัว เหล้าขาว 2 ขวด กล้วย 2 หวี มะพร้าว น้ำหอม 2 ลูก ผลไม้ 9 อย่าง ได้แก่ สับปะรด ส้ม แก้วมังกร ชมพู่ องุ่น ฝรั่ง แอปเปิ้ล



ภาพที่ 48 เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2551

2. จากนั้น อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธา กล่าวอาราธนาพระพุทเจ้า 5 พระองค์ พระธรรม พระสงฆ์ คุณบิดามารดา คุณกษัตริย์ จากนั้นเชิญเทพยดาทุกชั้นฟ้าลงมาที่ประจำพิธี และกล่าวคำขอสืบชะตา บทเดียวกับที่ใช้ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549



ภาพที่ 49 อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธากล่าวคำบวงสรวงในพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2551

3. เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนที่เป็นผู้ชายออกมาพ้อนบูชาเทวดา จากนั้นนางรำออกมาพ้อนขันดอก ต่อด้วยพ้อนบูชาปาลัก



ภาพที่ 50-51 การพ้อนรำเพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2551

4. จากนั้น อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธา กล่าวคำขอขมาพระแม่คงคา บทเดียวกับที่ใช้ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 และผู้เข้าร่วมในพิธีร่วมแสดงตนขอขมาพระแม่คงคา



ภาพที่ 52 ผู้เข้าร่วมในพิธีกล่าวแสดงตนเพื่อขอขมาพระแม่คงคาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2551

5. เมื่อกล่าวจบ ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมบักฐุปที่เครื่องเซ่นร่วมกันและลอยกระทงเพื่อขอขมาพระแม่คงคาด้วยกัน



ภาพที่ 53-54 ผู้เข้าร่วมกิจกรรมลอยกระทงเพื่อขอขมาพระแม่คงคาในพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2551

จากข้อมูลการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มรักษ์ป่าสักในปี พ.ศ. 2544 พ.ศ. 2547 และ พ.ศ. 2548 เมื่อนำมารวมกับข้อมูลการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 ซึ่งจัดโดยชุมชนบ้านต้นตาล ที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข และการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2551 ซึ่งจัดโดยความร่วมมือระหว่างสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติและชุมชนบ้านต้นตาล สามารถแสดงเป็นตารางเปรียบเทียบการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ดังนี้

	พ.ศ. 2544	พ.ศ. 2547	พ.ศ. 2548	พ.ศ. 2549	พ.ศ. 2551
หน่วยงานที่รับผิดชอบ	กลุ่มรักษ์ป่าสัก	กลุ่มรักษ์ป่าสัก	กลุ่มรักษ์ป่าสัก	ชุมชนบ้านต้นตาลเป็นผู้จัดและโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขเป็นหน่วยงานสนับสนุน	สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติและชุมชนบ้านต้นตาล
สถานที่	วัดขัน ตำบลบ้านยาง	วัดสมุหประดิษฐาราม ตำบลสวนดอกไม้	บ้านต้นตาล	บ้านต้นตาล	บ้านต้นตาล
พิธีสงฆ์	สวดเจริญพระพุทธรมณต์และทำบุญตักบาตร	สวดเจริญพระพุทธรมณต์และทำบุญตักบาตร	สวดเจริญพระพุทธรมณต์และทำบุญตักบาตร	ถวายภัตตาหารเช้า	-
พิธีพราหมณ์	มี	มี	มี	มี	มี
- ศาลเพียงตา	มี	มี	มี	-	-
- เครื่องเช่น บวงสรวง	มี	มี	มี	-	มี
- คำกล่าว บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์	มี	มี	มี	มี	มี
การแสดงตนเพื่อขอขมาพระแม่คงคา	- กล่าวคำปฏิญาณ - ปักธูปลงบนหยวกกล้วยรมน้ำ	- กล่าวคำปฏิญาณ - ปักธูปลงบนหยวกกล้วยรมน้ำ	- กล่าวคำปฏิญาณ - ลอยกระทง	- ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำขอขมาแทนผู้ร่วมพิธี - ลอยกระทง	ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำขอขมาแทนผู้ร่วมพิธี - ลอยกระทง
กิจกรรมอื่นๆนอกเหนือจากพิธีสืบชะตาแม่น้ำ	-	- สื่อนิทรรศการ - สื่อการแสดงสละสล้อ ซอ ซึง และการฟ้อนรำ	- การฟ้อนรำเพื่อบูชาแม่น้ำป่าสัก - ให้เยาวชนหญิงไปตักน้ำทำที่ทำรابعเพื่อนำมาประกอบพิธีกรรม	- คาราวานกิจกรรม - สื่อการแสดงพื้นบ้าน อาทิ การตีกลองสะบัดไชย การฟ้อนบูชาป่าสัก การรำโทน - สื่อนิทรรศการ	- ประชุมเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักร่วมกับชุมชน - สื่อการแสดง อาทิ ฟ้อนบูชาเทวดา ฟ้อนขันดอก และฟ้อนบูชาป่าสัก - คืบความรู้สู่ชุมชนเป็นรูปเล่ม

ตารางที่ 14 ตารางเปรียบเทียบการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

จากตารางเปรียบเทียบการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำทั้ง 5 ครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยพบว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมใหม่สำหรับชาวไทย-ยวน แห่งบ้านต้นตาล กล่าวคือจัดขึ้นครั้งแรกที่จังหวัด

พะเยาเมื่อ พ.ศ. 2533 ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 จัดขึ้นที่จังหวัดน่าน ต่อมากลุ่มรักษำป่าสักได้นำมาจัดขึ้นครั้งแรกที่วัดขัน ตำบลบ้านยาง อำเภอเสาให้ จังหวัดสระบุรี เมื่อปี 2544 ครั้งที่ 2 จัดที่วัดสมุหประดิษฐา-ราม ตำบลสวนดอกไม้ อำเภอเสาให้ จังหวัดสระบุรี ในปี พ.ศ. 2547 และครั้งที่ 3 จัดที่บ้านต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสาให้ จังหวัดสระบุรี ในปี พ.ศ. 2548 ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 ชุมชนบ้านต้นตาลเป็นผู้จัดทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ผ่านโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชุมชนแห่งนี้เป็นแม่งานในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ และได้จัดขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2551 ซึ่งเกิดจากความร่วมมือระหว่างสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติและชุมชนบ้านต้นตาล กล่าวคือ ในครั้งนี้มีองค์กรของรัฐเป็นผู้สนับสนุนในการจัดพิธีกรรม

เห็นได้ว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำที่ได้เข้ามายังอำเภอเสาให้ จังหวัดสระบุรี จนถึงปัจจุบันพบว่ามี 5 ครั้ง ซึ่งจำนวนครั้งอันน้อยนิดและการไม่มีความสม่ำเสมอในการจัดพิธีกรรมแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำยังไม่ได้ฝังรากลึกจนเป็นประเพณีที่ต้องปฏิบัติตาม อีกทั้งในการจัดแต่ละครั้งก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบ/ขั้นตอนได้ตามแต่สถานการณ์ขณะนั้น ดังเช่น

- พิธีทางสงฆ์ พบว่าในปี พ.ศ. 2544, พ.ศ. 2547 และพ.ศ. 2548 ซึ่งจัดโดยกลุ่มรักษำป่าสัก มีการให้พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์และทำบุญตักบาตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์เห็นความสำคัญของพิธีกรรมในขณะที่ปี พ.ศ. 2549 ก็ตัดทอดเหลือแค่ขั้นตอนการถวายภัตตาหารเช้าเพื่อความเป็นสิริมงคล และขั้นตอนนี้พบว่าหายไปในปี พ.ศ. 2551

- ศาลเพียงตา สำหรับเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชิญมาร่วมพิธีกรรมก็พบว่ามีในปี พ.ศ. 2544, พ.ศ. 2547 และพ.ศ. 2548 ซึ่งจัดโดยกลุ่มรักษำป่าสัก แต่กลับไม่ปรากฏในปี พ.ศ. 2549 และปี พ.ศ. 2551

- เครื่องเซ่นไหว้ เมื่อเกิดปัญหาน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2549 ทำให้ไม่มีความสะดวกในการจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็สามารถตัดออกไปได้ แต่พบว่าเป็นปี พ.ศ. 2544, พ.ศ. 2547 พ.ศ. 2548 และพ.ศ. 2551 มีการจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้เพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

- วิธีแสดงตนเพื่อขอขมาแม่น้ำ พบว่าปี พ.ศ. 2544 และพ.ศ. 2547 ใช้การจตุรูปแล้วปักกลที่หยวกกล้วยริมน้ำ ต่อมาในปี พ.ศ. 2548, พ.ศ. 2549, และ พ.ศ. 2551 มีการใช้กระทงเป็นสื่อสัญลักษณ์ในการขอขมาพระแม่คงคาเช่นเดียวกับการลอยกระทง แสดงให้เห็นว่ายังไม่มีความแน่นอนในการใช้สื่อสัญลักษณ์

- ช่วงเวลาในการจัดพิธีกรรม ก็เลือกเอาตามความสะดวก/ความพร้อม บางปีถ้ามีความพร้อมก็จัดแต่ถ้าไม่มีความพร้อมก็ไม่จัด

จากความไม่แน่นอนในขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม แสดงให้เห็นถึงลักษณะของพิธีกรรม ประดิษฐ์ใหม่ ที่ไม่มีความเข้มงวดในกรรมวิธี กล่าวคือ ผู้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสามารถการปรับเปลี่ยนและการลดทอนขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและองค์ประกอบของพิธีกรรมออกไปได้ตลอดเวลา ทำให้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำขาดความศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่าการปฏิบัติพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับพิธีกรรมลอยกระทงที่ต้องจัดขึ้นในทุกวันเพ็ญเดือน 12 และต้องใช้กระทงเป็นสื่อสัญลักษณ์ในการขอขมาพระแม่คงคา โดยห้ามปรับเปลี่ยนวันและสื่อสัญลักษณ์โดยเด็ดขาด อีกทั้งบทบูชาบวงสรวงพระแม่คงคาและสิ่งศักดิ์ที่ประพันธ์ขึ้นโดยปราชญ์ชาวบ้าน ยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นประเพณีประดิษฐ์ใหม่ของพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำอีกด้วย

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เนื่องด้วยสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเป็นสื่อพิธีกรรมใหม่ที่อายุยังน้อย และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ/ขั้นตอนตลอดเวลา จึงทำให้คนในชุมชนไม่เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของตัวพิธีกรรม และไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ อันแสดงให้เห็นถึงปัญหาของพิธีกรรมประดิษฐ์ใหม่ที่ยังไม่มีความแข็งแรง

นอกจากนี้ยังพบว่า ชุมชนไท-ยวนเคยผ่านพบพิธีสืบชะตาแม่น้ำเพียงแค่ประมาณ 5 ครั้งเท่านั้น ในช่วงระยะเวลาในถึง 10 ปี ซึ่งแต่ละครั้งที่จัดก็ดำเนินการโดยองค์การภายนอกชุมชน มีเพียงพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 และ ปี พ.ศ. 2551 เท่านั้น ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรม โดยพบว่า ชุมชนแสดงความต้องการที่จะจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำต่อไปหลังจากที่ได้เข้าร่วมโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ ที่ได้มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549 ที่ชุมชนเป็นแม่ข่ายในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ โดยได้ให้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่กระบวนการวางแผนตัดสินใจเรื่อยมาจนกระทั่งมีส่วนร่วมในการทำงาน แต่หลังจากจบสิ้นโครงการและองค์การภายนอกถอนตัวออกมาจากชุมชน ชุมชนก็ยังคงมีความต้องการในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ อันแสดงให้เห็นว่าชุมชนเกิดความตระหนักและรับรู้ในเนื้อหาของพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังไม่เกิดพลังที่เข้มแข็งมากพอที่จะริเริ่มจัดทำพิธีกรรมขึ้นเองในปี พ.ศ. 2550 แต่ครั้งเมื่อองค์การภายนอก ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐบาลเข้ามาสนับสนุนก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือดังปรากฏในพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2551 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนยังคงต้องการการสนับสนุนทั้งในเรื่องการจัดพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำและด้านงบประมาณจากองค์การภายนอกในปีต่อๆ ไป เนื่องจากองค์การภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนให้มีการจัดพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำนั้น นอกจากจะเข้ามาสนับสนุนในด้านองค์ความรู้แล้วยังได้มีการสนับสนุนในเรื่องของงบประมาณด้วย

ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าจำนวนครั้งที่น้อยนิดในการจัดงานนี้ ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและรับรู้ในเนื้อหาของพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังไม่ได้หยั่งรากลึกเช่นเดียวกับพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติติดต่อกันมาในอดีต อาทิ พิธีลอยกระทง การทานขันข้าว เป็นต้น และเมื่อพิธีกรรมยังไม่ได้หยั่งรากลึกเข้าสู่ชุมชน ประเด็นเรื่องงบประมาณในการจัดพิธีกรรมก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่จะทำให้เกิดพิธีกรรมได้หรือไม่ ซึ่งหากจะเปรียบเทียบพิธีกรรมลอยกระทงกับพิธีสืบทอดแม่น้ำในด้านค่าใช้จ่ายนั้น ก็มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากพิธีกรรมลอยกระทงมีค่าใช้จ่ายอยู่ที่กระทงเพียงอย่างเดียว ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่สูงมาก เพราะกระทงหนึ่งใบตามปกติขายอยู่ที่ราคา 25-40 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดและรูปแบบของกระทง หรือบางบ้านอาจจะทำกระทงเองก็ไม่เสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด ในขณะที่พิธีสืบทอดแม่น้ำนั้นมียค่าใช้จ่ายปลีกย่อยมากมาย อาทิ ค่าใช้จ่ายสำหรับเครื่องเซ่นไหว้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ค่าใช้จ่ายด้านอาหารสำหรับถวายพระและอาหารว่างสำหรับผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ค่าใช้จ่ายสำหรับกระทงในการแสดงตนเพื่อขอขมาพระแม่คงคา ค่าใช้จ่ายในการทำกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พิธีสืบทอดแม่น้ำเป็นพิธีกรรมใหม่ที่ยังไม่ได้ฝังรากลึกในชุมชน เนื่องจากเป็นสื่อพิธีกรรมใหม่ที่อายุยังน้อยและมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ/ขั้นตอนตลอดเวลา จึงทำให้คนในชุมชนไม่เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของตัวพิธีกรรม และไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องจัดพิธีสืบทอดแม่น้ำ แต่การที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรมก็ทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักและรับรู้ในเนื้อหาของพิธีกรรม พร้อมทั้งแสดงเจตน์จำนงในการจัดพิธีสืบทอดแม่น้ำขึ้นอีกครั้ง หากได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ซึ่งถือเป็นสัญญาณที่ดีต่อตัวพิธีกรรมและต่อตัวชุมชนเองที่จะสามารถสานต่อแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย-ยวนควบคู่กับการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักไปได้

2.2 ผลสืบเนื่อง

หมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนไทย-ยวนหลังจากจบโครงการสืบทอดแม่น้ำบ้านท่าราบ โดยสามารถแบ่งกิจกรรมได้ ดังนี้

- 2.2.1 ด้านศิลปวัฒนธรรม
- 2.2.2 ด้านเศรษฐกิจ
- 2.2.3 ด้านสัมพันธภาพในชุมชน
- 2.2.4 ด้านสภาพแวดล้อมในชุมชน

2.2.1 ด้านศิลปวัฒนธรรม

หลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี วัฒนธรรมไท-ยวนมีความเฟื่องฟูมากขึ้นกว่าเดิม ดังนี้

- ใช้สื่อพื้นบ้านแก้ข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรม
- เยาวชนขยับบทบาทจากผู้รับสารเป็นผู้ส่งสาร
- หมู่บ้านกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมไท-ยวน
- เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนมีความตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำมากขึ้น

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

• ใช้สื่อพื้นบ้านแก้ข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรม

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า ทางกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนมีการเปิดเพลงบูชาป่าสักผ่านเสียงตามสาย การใช้เพลงบูชาป่าสักแสดงในโอกาสอื่นๆ ซึ่งถือเป็นการแก้ข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น

“...มีเพลงบูชาป่าสักที่เอามาใช้อยู่เรื่อยๆ เคื่ก็เปิดตามเสียงตามสาย เวลามีนักท่องเที่ยวมาเคื่ก็มีการรำบูชาป่าสักให้ดูด้วย...”

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม 2551)

• เยาวชนขยับบทบาทจากผู้รับสารเป็นผู้ส่งสาร

การที่กลุ่มเยาวชนวัฒนธรรมมีความผูกพันกับแม่น้ำมากขึ้น ดังเห็นได้จากการคิดเพลงระบำสายน้ำขึ้นมาใหม่นั้น ซึ่งผู้วิจัยพบว่า เยาวชนได้ขยับบทบาทหน้าที่จากผู้รับสารเป็นผู้ส่งสาร กล่าวคือ จากที่เคยฝึกซ้อมเพื่อสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ก็มีการถ่ายทอดให้บุคคลภายนอกชุมชนได้รู้จัก ดังเช่น ใช้เปิดตัวงานแข่งเรือยาว งานบวงสรวงแม่นางตะเคียน งานตลาดทำน้าบ้านต้นตาล เป็นต้น

“...อย่างมีงานเรือยาวก็ไปรำ ไปรำเปิดตัวเรือยาว ใช้เพลงระบำกิ่งไม้ทอง และเพลงระบำสายน้ำ เป็นเพลงที่เพิ่งคิดมาได้แค่เดือนเดียว ไม่มีเนื้อเพลง เป็นเพลงสะล้อ ซอ ซึง ส่วนเพลงบูชา

แม่น้ำป่าสักก็ไปรำที่วัดสูง เวลาถึงงานบวงสรวงแม่นางตะเคียน ที่เอาแม่นางตะเคียนขึ้นจากน้ำ เวลาถึงงานตลาดน้ำ ก็รำเปิดดวง รำฟ้อนโคม..."

(เด็กชายนนทวัชร วิเศษ : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

สอดคล้องกับเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ที่พบว่าชุมชนใช้สื่อกิจกรรมที่สร้างขึ้นจากโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ อาทิ สื่อบุคคล สื่อพื้นบ้าน สื่อการแสดง สื่อนิทรรศการเป็นช่องทางในการสื่อสารประเด็นต่างๆ ทำให้ในปัจจุบันมี "ผู้รับสาร" ที่ยกระดับขึ้นมามีบทบาทเป็นผู้สืบทอดวิถีชีวิตไท-ยวนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก

- หมู่บ้านกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมไท-ยวน

นอกจากนี้ยังพบว่าผู้สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมไท-ยวน อาทิ การรำโทน การทำขนมหรืออาหารพื้นบ้าน เป็นต้น ที่หมู่บ้านต้นตาล ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า หมู่บ้านต้นตาลได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมไท-ยวนของบุคคลภายนอก ดังคำบอกเล่าว่า

"...เดี๋ยวนี้มีชาวบ้านและหน่วยราชการอื่นๆ มาขอให้เราสอน เช่น รำโทน ส่วนมากนักศึกษาพยาบาลจะมาออกฐาน ทำขนม ทำกับข้าว รำโทน..."

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

- เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนมีความตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำมากขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่า ตัวเยาวชนวัฒนธรรมไท-ยวนมีความรู้และตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำมากขึ้น

"...คือเกิดความเข้มแข็งในเรื่องเยาวชนมาก และเยาวชนก็รักน้ำมากขึ้น..."

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

อันเป็นผลมาจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมของทางกลุ่มวัฒนธรรมที่ได้ผสมผสานแนวคิด (Knowledge) ในเรื่องของการอนุรักษ์แม่น้ำเข้าไปในการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนผู้สืบทอดและบุคคลภายนอกชุมชน ทั้งโดยการถ่ายทอดบทเพลงประกอบการแสดงบูชาป่าสัก อันเป็นเพลงที่ได้จากโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ หรือหากมีผู้ว่าจ้างสมาชิกไปรำเปิดงานก็จะนำ

การแสดงบูชาป่าสักไปแสดง หรือใช้เปิดผ่านเสียงตามสายเพื่อตอกย้ำให้คนในชุมชนได้ตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำ อีกทั้งยังใช้เป็น การแสดงต้อนรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย ทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนัก (Attitude) ในการอนุรักษ์แม่น้ำมากขึ้น ส่งผลให้เกิดกิจกรรมต่างๆ (Pratice) ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์แม่น้ำ ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

"...จนจบโครงการนี้เค้าก็เกิดความยั่งยืนของเค้า คือ จากเพลงที่แต่งขึ้นมาจากกิจกรรมที่เราทำ ปัจจุบันนี้ชุมชนก็ยังได้สอนเด็กเฝ้าอยู่เป็นประจำเป็นกิจวัตรของเค้า เวลาเค้าไปรำถวายทอดผ้ามีเกี่ยวกับน้ำ เค้าก็จะรำบูชาป่าสัก ซึ่งเกิดจากกิจกรรมที่มีการแต่งเพลงและคิดทำรำขึ้นมา..."

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้สื่อพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและเพื่อสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน โดยมีการใช้กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกผ่านคาราวานกิจกรรมที่สอดแทรกประเด็นทางด้านการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและประเด็นทางด้านวัฒนธรรมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 เป็นพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยพบว่าหลังจากจบโครงการฯ แล้ว ชุมชนมีความพึงพอใจในเรื่องวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก เนื่องจากทางชุมชนมีต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งอยู่แล้ว เมื่อได้รับแรงกระตุ้นจากทางโครงการฯ ในประเด็นทางด้านวัฒนธรรมจึงทำให้วัฒนธรรมไท-ยวนมีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ในขณะที่ผลสืบเนื่องทางด้านการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งเป็นประเด็นหลักของพิธีสืบชะตาแม่น้ำ กลับยังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน กล่าวคือ ทางชุมชนยังไม่มีกิจกรรมใดที่แสดงออกถึงความต้องการในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักอย่างชัดเจน มีเพียงแต่การสอดแทรกประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำไว้ใน การแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน เช่น การนำเพลงบูชาป่าสักไปแสดงในงานต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำ เช่น งานแข่งเรือยาวประจำปี งานตลาดทำน้าบ้านต้นตาล

ทั้งนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุที่กิจกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม น่าจะมาจากคุณลักษณะของพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่เป็นพิธีกรรมใหม่ กล่าวคือพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมที่มีอายุน้อย กล่าวคือจัดขึ้นครั้งแรกที่จังหวัดพะเยาเมื่อ พ.ศ. 2533 และกลุ่มรักษ์ป่าสักได้นำมาจัดขึ้นครั้งแรกที่อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรีเมื่อปี 2544 และจวบจนปัจจุบันพบว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในเขตอำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี พบว่ามีจัดขึ้นเพียงแค่ 5 ครั้งเท่านั้น กล่าวคือจัดในปี พ.ศ. 2544, พ.ศ. 2547, พ.ศ. 2548, พ.ศ. 2549, และ พ.ศ. 2551 ซึ่งจำนวนครั้งอันน้อยนิดและการไม่มีความสม่ำเสมอในการจัดพิธีกรรมแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมสืบ

ชะตาแม่น้ำยังไม่ได้ฝังรากลึกลงจนเป็นประเพณี อีกทั้งในการจัดแต่ละครั้งก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบ/ขั้นตอนตลอดเวลาตามความเหมาะสมของสถานการณ์ขณะนั้น เช่น ช่วงเวลาในการจัดพิธีกรรมก็เลือกเอาตามความสะดวก/ความพร้อม บางปีถ้ามีความพร้อมก็จัดแต่ถ้าไม่มีความพร้อมก็ไม่จัด, วิธีแสดงตนเพื่อขอขมาแม่น้ำพบว่าปี พ.ศ. 2544 และพ.ศ. 2547 ใช้การจุดธูปแล้วปักกลที่หยวกกล้วยธูปน้ำต่อมาในปี พ.ศ. 2548, พ.ศ. 2549, และ พ.ศ. 2551 มีการใช้กระทงเป็นสื่อสัญลักษณ์ในการขอขมาพระแม่คงคาเช่นเดียวกับการลอยกระทง แสดงให้เห็นว่ายังไม่มีความแน่นอนในการใช้สื่อสัญลักษณ์, เมื่อเกิดปัญหาน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2549 ทำให้ไม่มีความสะดวกในการจัดเตรียมเครื่องเช่นไหว้สังคังดีลธิ์ก็สามารรถตัดออกไปได้ แต่ในปีอื่นๆ พบว่ามีการจัดเตรียมเครื่องเช่นไหว้, ศาลเพียงตาสำหรับเป็นที่สถิตของสังคังดีลธิ์ที่เชิญมาร่วมพิธีกรรมก็พบว่ามีใน 3 ครั้งแรกที่จัดโดยกลุ่มรักษ์ป่าสัก คือปี พ.ศ. 2544, พ.ศ. 2547 และพ.ศ. 2548 อีกทั้งพิธีทางสงฆ์ ที่มีทั้งการถวายภัตตาหารเช้าและการสวดเจริญพระพุทธมนต์ก็พบว่ามีใน 3 ครั้งแรกที่จัดโดยกลุ่มรักษ์ป่าสัก คือปี พ.ศ. 2544, พ.ศ. 2547 และพ.ศ. 2548 ในขณะที่ปี พ.ศ. 2549 ก็ตัดทอดเหลือแค่ขั้นตอนการถวายภัตตาหารเช้าและหายไปในปี พ.ศ. 2551

จากความไม่แน่นอนในขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม แสดงให้เห็นถึงลักษณะของพิธีกรรมประดิษฐ์ใหม่ ที่ไม่มีความเข้มงวดในกรรมวิธี กล่าวคือ ผู้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสามารถการปรับเปลี่ยนและการลดทอนขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและองค์ประกอบของพิธีกรรมออกไปได้ตลอดเวลา ทำให้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำขาดความศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้อันในชุมชนรู้สึกว้าสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับพิธีกรรมลอยกระทงที่ต้องจัดขึ้นในทุกวันเพ็ญเดือน 12 และต้องใช้กระทงเป็นสื่อสัญลักษณ์ในการขอขมาพระแม่คงคาโดยห้ามปรับเปลี่ยนวันและสื่อสัญลักษณ์โดยเด็ดขาด

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เนื่องด้วยสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเป็นสื่อพิธีกรรมใหม่ที่อายุน้อยและมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ/ขั้นตอนตลอดเวลา จึงทำให้อันในชุมชนไม่เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของตัวพิธีกรรม และไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ จึงส่งผลให้การสื่อสารในประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่ผลจากการที่โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานทั้งในขั้นตอนการคิดกิจกรรมและขึ้นลงมือปฏิบัติ ทำให้อันในชุมชนเกิดจิตสำนึกในการตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำป่าสัก ที่แม้จะยังไม่มีความเข้มแข็งพอที่จะกระตุ้นให้อันในชุมชนรวมตัวกันเพื่อจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักต่อไป แต่ก็นับเป็นสัญญาณที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน

2.2.2 ด้านเศรษฐกิจ

นอกจากศิลปวัฒนธรรมไท-ยวนจะมีความเฟื่องฟูมากขึ้นกว่าเดิมแล้ว ชุมชนไท-ยวนยังมีการจัดตลาดทำน้ที่บ้านต้นตาลทุกวันอาทิตย์ต้นเดือน เพื่อเชิญชวนให้คนภายนอกเข้ามาสัมผัสวัฒนธรรมไท-ยวน โดยจัดขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2551 ที่ภายในงานมีอาหารพื้นบ้านไท-ยวน ผ้าทอไท-ยวน เครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งจำหน่ายโดยพ่อค้าแม่ค้าที่สวมใส่เครื่องแต่งกายแบบไท-ยวน และในช่วงเย็นมีการทานอาหารแบบขันโตก ซึ่งเป็นการจัดสำหรับแบบทางเหนือ พร้อมทั้งมีการแสดงศิลปะการ ร่ายรำให้ผู้รับประทานอาหารชมอีกด้วย ทั้งนี้การจัดตลาดทำน้ที่บ้านต้นตาลยังเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอีกด้วย

“มีการใช้แม่น้ำเป็นจุดขายในเรื่องตลาดน้ำไท-ยวน เชิญชวนให้คนมาเที่ยว แต่ก็มีการจัดเตรียมถุงขยะ เพื่อไม่ให้มีการทิ้งขยะลงน้ำ”

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

“...ถ้าเกิดเค้ามีวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง เค้าก็เหมือนมีรายได้เพิ่มขึ้น ปัจจุบันเค้าทำตลาดน้ำเค้าอาจจะเน้นไปที่ตลาด เรื่องการขายของ แต่จริงๆ แล้วก็ทำให้คนไม่ใช่เฉพาะในหมู่บ้านเข้ามาเป็นคนในตัวจังหวัดสระบุรีก็เข้ามาเที่ยวตลาดน้ำ ประเด็นนี้ทำให้คนเข้าใจถึงวิถีชีวิตคนที่อยู่ในลุ่มน้ำมากขึ้น เมื่อเค้าเข้าใจวิถีชีวิตมากขึ้น เค้าย่อมเข้าใจ เห็นความสัมพันธ์ของน้ำมากขึ้น คือเราจะเอาโดยตรงถึงน้ำเลยไม่ได้หรอก ต้องเข้าใจว่าปัจจุบันเศรษฐกิจมันเป็นอย่าง...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

ทั้งนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการจัดตลาดทำน้ที่บ้านต้นตาล ถือเป็นกิจกรรมใหม่ที่เปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของแม่น้ำจากที่ปัจจุบันคนส่วนใหญ่ค่อนข้างห่างเหินจากแม่น้ำ และมีคนในชุมชนบางส่วนเท่านั้นที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ เช่น เกษตรกรริมน้ำที่ใช้น้ำจากแม่น้ำป่าสักรดน้ำพืชผักของตน ผู้เลี้ยงปลาในกระชังก็เลี้ยงปลาในแม่น้ำป่าสัก ชาวบ้านริมน้ำบางบ้านที่ยังสูบน้ำในแม่น้ำมาใช้อุปโภค แม่น้ำก็กลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการสร้างเงื่อนไขทางอ้อมในการรักษาความสะอาดให้แก่แม่น้ำโดยการเตรียมถุงขยะเพื่อป้องกันการทิ้งขยะลงแม่น้ำ



ภาพที่ 55-60 ภาพบรรยากาศตลาดทำน้าบ้านต้นตาล

2.2.3 ด้านสัมพันธภาพในชุมชน

หลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้าบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี แล้ว พบว่าคนในชุมชนมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากทางโครงการฯ มีการรวบรวมกลุ่มคนหลายๆ กลุ่มในชุมชนให้มาทำกิจกรรมร่วมกัน

“...ตัวชุมชนเองมีความเข้มแข็งขึ้น มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มคนหลายๆ กลุ่ม ทั้งกลุ่มรักษาน้ำ กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มทอผ้า กลุ่มเยาวชน คือรู้สึกว่าคุณๆ กลุ่มมองกันด้วยสัมพันธ์ที่ดี ...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

“...รู้จักกันขึ้นดีกว่าเดิม ทั้งเด็กและผู้ใหญ่...”

(นายสรวินชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

และจากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยเพื่อสอบถามสาเหตุของแม่น้ำเน่าเสียจากกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการฯ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่บอกว่าสาเหตุมาจากโรงงานอุตสาหกรรมริมน้ำ มีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่บอกว่าการเลี้ยงปลาในกระชังก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้แม่น้ำเน่าเสีย ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่ของผู้เลี้ยงปลาในมุมมองที่ดีขึ้นหลังจากจบโครงการแล้ว

2.2.4 ด้านสภาพแวดล้อมในชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่า คนในชุมชนมีความตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์มากขึ้น โดยพบว่าหลังจากจบกิจกรรมแล้ว บริเวณทำน้ำต้นตาลได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม อีกทั้งกลุ่มแกนนำยังรณรงค์ให้ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์แม่น้ำด้วยการไม่ทิ้งขยะลงแม่น้ำ ช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้คนทำร้ายแม่น้ำ รวมถึงรณรงค์ให้ใช้กระชังที่ทำจากวัสดุธรรมชาติในวันลอยกระทง

“...กิจกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งของตำบล เมื่อก่อนแถวตลิ่งน้ำรกมาก แต่พอหลังจากทำกิจกรรมแล้วก็มีทางหญ้าให้มีสภาพดีกว่าเดิม...”

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม : เยาวชนกลุ่มรักษาน้ำป่าสัก, 15 ตุลาคม 2551)

“...เราก็เอาแกนนำมาบอกชาวบ้านว่าที่เราทำโครงการนี้ ก็เพื่อต้องการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก ไม่ให้แม่น้ำเน่าเสีย เราก็ต้องร่วมด้วยช่วยกัน อย่าทิ้งขยะลงแม่น้ำ ช่วยกันดูแลเป็นหูเป็นตา ถ้าเห็นใครทิ้งก็ต้องบอกกล่าวตักเตือน การลอยกระทงก็ต้องใช้วัสดุที่ย่อยสลายได้ เป็นธรรมชาติ ...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

ผลหลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่า คนในชุมชนมีความรู้สึกตระหนักในคุณค่าและห่วงแหนแม่น้ำมากขึ้น อีกทั้งยังได้ขยับบทบาทจากผู้ใช้น้ำที่ดีมาเป็นผู้ดูแลแม่น้ำ และโน้มน้าวให้บุคคลอื่นหันมาดูแลรักษาแม่น้ำมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเดิม จากที่เคยทิ้งลงแม่น้ำก็เปลี่ยนมาทิ้งลงถังขยะ อีกทั้งยังเกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มในชุมชน อันแสดงให้เห็นว่า ชุมชนเกิดความร่วมมือในการแก้ปัญหาาร่วมกัน

และหากมองในภาพรวมจะพบว่าชุมชนต้นตาลมีความเฟื่องฟูในเรื่องของวัฒนธรรมมากเป็นพิเศษ ดังเห็นได้จากการได้รับงบประมาณสนับสนุนทางด้านวัฒนธรรมจากองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทศ การมีผู้สืบสานศิลปวัฒนธรรมไท-ยวนมากขึ้น การเป็นที่รู้จักของบุคคลภายนอกมากขึ้น ดังเห็นได้จากการมาศึกษาดูงาน การติดต่อให้ไปแสดงเปิดต้วงานต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการจัดตลาดทำน้าบ้านต้นตาล เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกได้รู้จักศิลปวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งของชาวไท-ยวนอยู่แล้ว แต่หากพิจารณาถึงรายละเอียดในแต่ละกิจกรรมจะพบว่า ชุมชนต้นตาลได้สอดแทรกประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำไว้ในแต่ละกิจกรรม เช่น การถ่ายทอดบทเพลงบูชาป่าสักให้แก่เยาวชนผู้สืบสานวัฒนธรรม การแต่งเพลงระบำสายน้ำ การนำเพลงบูชาป่าสักไปแสดงในงานที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น การแข่งเรือยาว การบวงสรวงแม่ตะเคียน การจัดตลาดทำน้าบริเวณริมน้ำป่าสักเพื่อให้บุคคลภายนอกเข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตของชาวไท-ยวนริมน้ำ ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การจัดตลาดบริเวณทำน้านอกจากจะเป็นการสร้างรายได้แล้ว ยังเป็นกลวิธีในการรักษาความสะอาดให้กับแม่น้ำ โดยคนภายนอกชุมชนที่มาเที่ยวตลาดจะทำหน้าที่ตรวจความสะอาดแม่น้ำไปในตัว ดังนั้นชุมชนจึงต้องหมั่นดูแลความสะอาดในแม่น้ำ เพราะหากแม่น้ำสกปรกคนก็จะไม่เข้ามาเที่ยวชมตลาดแห่งนี้

กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้แสดงให้เห็นถึงผลสืบเนื่องของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบที่มีการเชื่อมโยงศิลปวัฒนธรรมกับประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักเข้าไว้ด้วยกัน สะท้อนให้เห็นว่าแม้ตัวพิธีสืบชะตาแม่น้ำจะไม่เกิดความยั่งยืนในชุมชนแห่งนี้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าชุมชนจะไม่ใส่ใจในประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก เพราะผลที่เกิดขึ้นและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นในชุมชนต้นตาลก็แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการสอดแทรกการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักให้อยู่คู่กับชาวไท-ยวนแห่งบ้านต้นตาลสืบไป